

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA YAZISI

Ergenlerde Siber Zorbalığa Duyarlılığın Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesiEsra Nihan BRİDGE¹, Nesrin Duman²

Özet: Siber zorbalık günümüzde özellikle ergen yaş gruplarında dikkat çeken bir olgudur. Bu nedenle son yıllarda literatürde siber zorbalığı ele alan çalışmalar sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde de bu konu başat bir çalışma alanı haline gelmekle birlikte siber zorbalığa duyarlılığı büyük bir çalışma grubu ile inceleyen çok az araştırma yapılmıştır. Bu araştırmanın temel amacı, siber zorbalık duyarlılık düzeyinin ortaokul ve lise öğrencilerindeki durumunu bazı demografik değişkenler açısından incelemektir. Araştırma İstanbul Kadıköy'deki ortaokul ve liselerde yapılmıştır. Araştırmaya 1752 öğrenci katılmıştır. Çalışmada demografik bilgiler için oluşturulan Kişisel Bilgi Formu ile birlikte Siber Zorbalığa Duyarlılık Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin demografik bilgilerinin, aile yapısının ve teknoloji kullanımının, siber zorbalığa duyarlılık ile ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda siber zorbalığa duyarlılığın cinsiyete, ebeveyn eğitim düzeyine, internet denetiminin varlığına, internete giriş amacına, günlük internet kullanım süresine ve öğrencilerin kişisel cep telefonuna sahip oluşuna göre anlamlı düzeyde farklılaştığı ortaya konulmuştur. Çalışma kızların erkeklere göre siber zorbalığa duyarlılıklarının daha yüksek olduğunu; 6. sınıf öğrencilerinin 11. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek duyarlılığa sahip olduğunu; internete giriş denetiminin olması halinde duyarlılığın arttığını; internette geçirilen sürenin az olduğu durumlarda duyarlılığın yüksek olduğunu; kişisel cep telefonuna sahip olan öğrencilerin siber zorbalığa daha duyarlı olduklarını göstermiştir. Araştırma çocuk ve ergenlerin siber zorbalığa duyarlılık düzeyini görebilmek ve siber zorbalık ile ilişkilendirilen diğer etmenleri anlamak, çevrimiçi dünyadaki siber zorbalık davranışlarını tanıma ve önleme çalışmaları açısından önem taşımaktadır.

Anahtar sözcükler: Siber zorbalık, duyarlılık, internet, teknoloji, zorbalık.

Investigating Cyberbullying Sensitivity among Adolescents in terms of Some Demographic Variables

Abstract: Cyber bullying is a phenomenon that attracts attention especially in adolescent age groups. Therefore, in recent years, studies focused on cyber bullying has become one of the top research topics in the literature. Although this issue has become a major field of study in our country, very little research has been conducted to examine cyber bullying sensitivity with wide sample. The main purpose of this study is to investigate the status of cyber bullying sensitivity in middle and high school students in terms of some demographic variables. The research was conducted in secondary and high schools in Kadikoy, Istanbul. 1752 students participated in the study. In the study, a Personal Information Form prepared for gathering demographic information and Cyber Bullying Sensitivity Scale were used. In this study, the relationship between the sensitivity to cyberbullying of students and their demographic information, family structure and technology usage were investigated. Results revealed that sensitivity to cyberbullying was significantly different according to gender, education level of parents, presence of internet control, the purpose of internet access, length of daily internet usage and owning a personal mobile phone. Results of the study showed that girls demonstrated more sensitivity to cyberbullying than males; 6th grade students have higher sensitivity than 11th grade students; students illustrated increased sensitivity when there is parental control of internet access. Students who spent less time on the internet showed more cyberbullying sensitivity. Students who have personal cell phones have shown that they are more sensitive to cyberbullying. The research is important for children and adolescents to see the level of sensitivity to cyber bullying and to understand other factors associated with cyber bullying, to recognize and prevent cyber bullying behaviors in the online world.

Keywords: Cyberbullying, sensitivity, internet, technology, bullying.

¹Expert Psychologist, Justice Academy of Turkey, Ankara-TURKEY

²Psychologist Dr. İstanbul-TURKEY.

Address of correspondence/ Yazışma adresi: Dr.Nesrin Duman, Psychologist Dr., İstanbul-TURKEY. E-mail: nesrinduman@windowslive.com

Date of Received/Geliş Tarihi: 12.09.2019, **Date of Revision/Düzelme Tarihi:** 30.11.2019, **Date of Acceptance/Kabul Tarihi:** 06.11.2019,

Citing/ Referans Gösterimi: Bridge, E. D., Duman, N., (2019). Ergenlerde Siber Zorbalığa Duyarlılığın Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 1 (3): 158-65 doi:10.35365/ctjpp.19.1.20

Giriş

İnternet dünyası istismar ve zorbalık için potansiyel bir alan sağlamaktadır (Mitchell, Finkelhor ve Wolak'tan aktaran Duman ve Bridge, 2019). Siber zorbalık, cep telefonu, bilgisayar ve tablet gibi dijital ortamda yer alan bir zorbalık olarak tanımlanmış olup; e-posta, kısa mesaj (sms), internet siteleri, sosyal medya, çevrim içi oyunlar gibi bireylerin görüp, katılıp, paylaşım yapabileceği birçok ortamda meydana gelebilmektedir ("What is cyberbullying", 2019). Vandebosch ve Cleemput (2008) ergenlerle yaptığı çalışmada siber zorbalığı bir kişiye internet aracılığıyla zorbalık yapma olarak tanımlamaktadır. Siber zorbalık olumsuz, zarar verici, yanlış, kaba bir içeriği birine gönderme, paylaşma ya da yayma şeklinde (örneğin birini utandırmak, küçük düşürmek, aşağılamak amaçlı) özel bilgiyi paylaşma şeklinde kendini gösterebilmektedir ("What is cyberbullying", 2019).

Willard (2007) siber zorbalığı yapılaş amacına göre yedi farklı kategoride değerlendirmiştir. Bunlar; agresif bir dil ile çevrim içi ortamda kavga etmek (*flaming*), hakaret içerikli mesajlar göndererek rahatsız etmek (*harassment*), çevrim içi ortamda dalga geçmek, kötölemek, iftira atmak (*denigration*), kendi kimliğini gizleyerek başka bir kimliğe bürünmek ve paylaşımlarda bulunmak (*impersonation*), biriyle ilgili gizli bir bilgiyi ya da görüntüyü ona arkadaşça yaklaşım kandırarak elde etmek ve daha sonra bunu sanal ortamda yaymak (*outing and trickery*), birini çevrimiçi bir gruptan dışlamak ya da almamak (*exclusion*) ve de birini sürekli şekilde onda korku uyandıracak şekilde kasıtlı olarak taciz etmek (*cyberstalking*) şeklinde sıralanmaktadır (Willard, 2007).

Siber mağduriyet, kişi veya bir grup, tüzel ya da özel bir şahsiyet tarafından bilişim ve iletişim teknolojileri aracılığı ile ilişkisel veya teknik olarak zarar veren tutum ve davranışlara maruz kalınması ve bu sebeple oluşan maddî, manevî mağduriyetlerin doğması durumu olarak tanımlanmaktadır (Arıca ve ark., 2012). Siber zorbalığa maruziyetin sosyal iletişim kuramama, arkadaş ortamına uyumu güçleştirme, öz saygı ve benlik algısının azalması, dışlanmışlık, çaresizlik ve korku gibi sorunlar ile (Çiftçi, 2018) mutsuzluk, üzüntü agresyon, depresyon, kızgınlık, kaygı, aile ve arkadaşlar arası problemler, hayal kırıklığı, savunmasızlık gibi psikolojik problemlere yol açtığı görülmektedir (Hinduja ve Patchin, 2006). Arıca ve arkadaşları(2008) yaşları 12 ile 19 arasında değişen 269 ortaokul ve lise öğrencisini dâhil ettikleri çalışmada erkeklerin %13.4 ve kızların %10.4'ünün kendilerini siber zorbalık mağduru olarak tanımladığını ve en çok karşılaştıkları siber zorbalık davranışlarının dedikodu yayma, aşağılama, kızdırma ve tehdit etme olduğunu ortaya koymuştur (Arıca ve ark., 2008). Siber mağdurlar üzgün, kaygılı ve korkmuş hissettiklerini, odaklanma zorluğu yaşadıklarını ve bunların derslerindeki başarısını etkilediğini belirtmişlerdir (Beran ve Li, 2005). Araştırmalar depresyon, madde kullanımı ve suçta sürüklenmenin siber zorbalığa maruz kalan gençlerde daha yaygın olduğunu göstermiştir (Mitchell, Ybarra ve Finkelhor, 2007).

Araştırmalar çocukların ve gençlerin büyük çoğunluğunun, maruz kaldıkları zorbalığı ebeveynlerine anlatmadığını ortaya koymaktadır (O'Connell, Price ve Barrow, 2004; Slonje ve Smith, 2008). Mishna, Saini ve Solomon (2009) çocuk ve gençlerin maruz kaldıkları

siber zorbalığı ailelerine anlatmalarına engel olan sebepleri araştırdıkları çalışmada en önemli sebep olarak ebeveynlerin çocukları korumak için kendilerinin bir daha internet ya da telefon kullanmasına izin vermeyeceği korkusu olduğunu bulmuşlardır.

Erdur-Baker ve Kavşut (2007) 228 lise öğrencisini kapsayan araştırmalarında erkeklerin kızlara oranla daha fazla siber zorbalığa uğradıklarını vurgulamıştır. Aynı araştırma sohbet (chat) odasından atılma ve sohbet (chat) odasında hakarete uğrama, şifreleri ele geçirerek mesajlarına ulaşılması, hesabının bloke edilmesi, kamera (web-cam) ile ya da mesaj yoluyla zarar verilmesinin en yaygın siber zorbalık türleri olduğunu ortaya koymuştur (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007).

Özdemir ve Akar (2011)336 lise öğrencisinin siber zorbalığa ilişkin görüşlerini inceleyen araştırmalarında öğrencilerin %14'ünün siber zorbalığa maruz kaldığını, %10'unun ise siber zorbalık gösterdiklerini bildirmiştir. Aynı araştırma öğrencilerin en sık karşılaştıkları zorbalık çeşidinin sosyal medya aracılığıyla olduğunu ortaya koymuştur (Özdemir ve Akar, 2011). Yaman ve Peker (2012) yaş ortalaması 17 olan 14 öğrenci ile yaptıkları mülakatlarında ergenlerin arkadaş ortamı, intikam alma duygusu ve can sıkıntısı sebebiyle siber zorbalık yaptıkları anlaşılmıştır. Zorbalığı sürdürme nedenleri olarak kendini iyi hissetme, zaman geçirme, arkadaşlık ilişkilerini geliştirme gibi nedenler öne sürdükleri görülmüştür (Yaman ve Peker, 2012). Bir diğer çalışmada 12 öğrenci ile görüşme yapılmış ve araştırma sonucunda öğrenciler en sık sergiledikleri siber zorbalık davranışlarının özel (gizli) numara ile rahatsız etme, online oyunlarda ya da chat odasında hakaret, cinsel içerikli veya tehdit içeren konuşmalar yapma olduğunu bildirmişlerdir (Şahin, Sarı, Özer ve Er, 2010). Ayrıca aynı araştırma erkeklerin kızlara oranla (20/9) daha fazla siber zorba davranışları sergilediklerini ortaya koymuştur (Şahin ve ark., 2010).

Duyarlılık, bir kişinin tehdit edici uyarılardan uzak durması ve bu uyarılarla karşılaşmaktan sakınmasını ifade etmektedir. Siber zorba davranışlar da kişi için tehdit algısı oluşturabilmektedir. Bu bakımdan siber zorbalık duyarlılık, "internet, cep telefonu gibi siber araçların kullanımı esnasında zorba davranışlara maruz kalmaya yol açabilecek davranışlardan uzak durma, bu türlü tehditlerin varlığından haberdar olma ve tedbir alma, tehdit oluşturabilecek uyarıcıları fark etmeye yönelik dikkati yüksek tutma davranışları" olarak tanımlanabilir (Tanrikulu'ndan aktaran Tanrikulu, Kınay ve Arıca, 2013). Mishna ve arkadaşları (2010)'na göre siber zorbalık ortaokul ve lise öğrencileri arasında çok ciddi bir problem olarak kendisini göstermektedir. (Mishna, Cook, Gadalla, Daciuk ve Solomon, 2010) Bu sebeple bu çalışmada, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ve 11. sınıf öğrencileri katılımcı grup olarak seçilmiştir. Bu çalışma, siber zorbalık konusundaki geniş ve çeşitli bir örneklemle inceleyen kapsamlı çalışmalarla ilgili alan yazındaki boşluğa ele almaktadır. Büyük kapsamlı olan bu araştırma ülkemizde orta ve lise düzeyinde eğitim gören öğrencilerde siber zorbalığa duyarlılığı inceleyen ilk araştırmalardan biridir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada ortaokul ve lise öğrencilerindeki siber zorbalığa duyarlılık düzeyinin bazı sosyodemografik değişkenler ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Siber zorbalık alanında yapılan araştırmalar siber zorbalığı anlamada ve çocuklar ve gençler için çevrimiçi riskleri azaltma, onların çevrimiçi aktiviteleriyle ilgili güvenli bir ortam oluşturup internetin sağladığı bilgi edinme ve sosyal destek bulma imkanları gibi olumlu elementleri güçlendirmede çok önemlidir. Araştırma; teknolojinin gelişimi ve gündelik yaşamlara girmesiyle başat sorun alanlarından biri haline gelen siber zorbalık konusunda ergenlerin duyarlılığını araştıran kapsamlı bir araştırma olup; bu çalışmanın ergenlerdeki siber zorbalığa duyarlılığın hangi değişkenlerle anlamlı ilişki içinde olduğuna ilişkin önemli bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın modeli

Araştırmanın modeli “geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle tespit etmeyi amaçlayan bir araştırma modeli” olan tarama modelidir (Karasar, 2018). Çalışmada tarama modellerinden biri olan genel tarama başlığı altında yer alan, iki ve daha çok sayıda değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan “ilişkisel tarama modeli” kullanılmıştır Bu model ilişkisel bir çözümlemeye olanak verecek veri çiftleri şeklinde yapılmaktadır (Karasar, 2018).

Veri toplama araçları

Bu araştırmada Kişisel Bilgi Formu ve Siber Zorbalığa Duyarlılık Ölçeği kullanılmıştır. Siber Zorbalığa Duyarlılık Ölçeği, Tanrıku, Kınay ve Arıca (2013) tarafından geliştirilmiş olup toplam 13 maddeden oluşmaktadır. Evet, bazen ve hayır biçiminde 3'lü şekilde puanlanan ölçekten 13-39 arası puan alınabilmektedir. Alınan yüksek puan siber zorbalık duyarlılığının yüksek olduğu, yani öğrencilerin internet, cep telefonu gibi teknolojik araçların kullanımı sırasında siber zorbalık tehditlerinin varlığından haberdar oldukları, tedbirli oldukları ve bu tehdit uyarıcılarını fark etmeye yönelik dikkatlerini yüksek tuttıkları anlamına gelmektedir. Ölçeğin toplam Cronbach alfa (α) değeri .84'tür. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .83 ile .90 arasındadır.

Araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan “Kişisel Bilgi Formu”; cinsiyet, yaş, sınıf bilgisi gibi bazı demografik değişkenlere; internete bağlanılan yer, cihaz, ortalama internet kullanma süresi, ebeveynler tarafından internet kullanımıyla ilgili denetim mekanizmasının varlığı gibi kullanılan cihazlara ve internet kullanımına ilişkin değişkenlere dair sorular içermektedir.

İşlem

Bu araştırma Kadıköy Rehberlik ve Araştırma Merkezi tarafından yapılmış olup araştırmanın yapılabilmesi için öncelikle İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden

gerekli izinler alınmıştır. Uygulama gönüllü öğrenciler ile sınıf ortamında yapılmıştır.

Analiz

Toplanan veri sayısallaştırılarak Windows için SPSS-22 programına girilmiştir. Verilerin analizi için öncelikle ilgili veri setinin normal dağılım gösterip göstermediğinin tespiti yapılmıştır. Yapılan analizlerde veri setinin normal dağılım gösterdiği, basıklık (-,982) ve çarpıklık (.828) değerlerinin de normal ($\pm 1,5$) aralıkta olduğu (Tabachnick ve Fidell'den aktaran Duman, 2018, s.69) anlaşılacak analizler için parametrik testler kullanılmıştır.

Veri setleri arası karşılaştırmalarda parametrik testlerden T-testi ve ANOVA analizleri yapılmıştır. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi ve farklılaşmanın yönünü belirlemek için izleme (post hoc) testlerinden Tukey analizi tercih edilmiştir. Sosyal ve sağlık bilimlerdeki çalışmalar için genelde 0,05'ten küçük bir p değeri anlamlılık için yeterli sayılmaktadır (Set, 2015; Başol, 2014). Ancak araştırmacının isteğine göre 0,01 olarak da kabul edilebilir (Kul, 2014). Yanılma payının çok daha önemli olduğu astronomi gibi bilim dallarında p değerleri için çok daha küçük sınırlar kullanılmaktadır. Bu nedenle yorumlamada anlamlı düzey için $p \leq 0,05$ değeri yeterli görülmüştür. Ayrıca ileri derecede anlamlı düzey ($p \leq 0,001$) değerine de bakılarak araştırmada iki anlamlılık düzeyi tercih edilmiştir.

Çalışma grubu

Bu araştırma 2017-2018 eğitim öğretim dönemi bahar yarıyılında İstanbul ili Kadıköy İlçesinde bulunan 20 okulda yapılmıştır. Seçilen 20 okul; fen lisesi, anadolu lisesi, meslek lisesi, imam hatip lisesi ve ortaokullarından oluşmaktadır. Örneklem seçimi “oransız küme örneklem (*cluster sampling*)” yöntemiyle yapılmıştır. Oransız küme örneklem modelinde evrende eşit seçilme şansı elemanlar yerine içindeki tüm elemanları ile birlikte kümelerindir (Karasar, 2018, s.153).

Öğrencilerin 983 (%56,1)'ü kız, 769 (%43,9)'u erkektir. Çalışma grubunu oluşturan öğrenciler 10 ile 17 yaş arasındadır. Katılan öğrencilerin 192'si (%11) 5.sınıfta, 233'ü (%13,3) 6.sınıfta, 236'sı (13,5) 7.sınıfta, 216'sı (%12,3) 8.sınıfta, 262'si (%15) 9.sınıfta, 261'i (%14,9) 10.sınıfta, 195'i (%11,1) 11.sınıfta, 157'si (%9) 12.sınıfta eğitim görmektedir. Öğrencilerin gelir durumları dört düzeyde ele alınmış olup, öğrencilerin 125'i (%7,1) gelirsiz, 316'sı (%18) düşük gelirli, 377'si (%21,5) orta gelirli, 934'ü (53,3) yüksek gelirlidir.

Öğrencilerin ebeveyn medeni durumları ele alındığında; öğrencilerin 1541 (%88)'inin anne-babası birlikte olup; 179 (%10,2)'unun ebeveynleri boşanmış; 5 (%0,3)'inin annesi vefat etmiş; 27 (%1,5)'sinin babası vefat etmiştir. Öğrencilerin anne ve babalarının eğitim durumu Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Ebeveynlerin Eğitim Düzeyleri Frekans Analiz Bulguları

	Anne Eğitimi		Baba Eğitimi	
	n	%	n	%
Okur-Yazar Değil	59	3,4	11	0,6
Sadece Okur-Yazar	38	2,2	35	2,0
İlkokul Mezunu	385	22,0	250	14,3
Ortaokul Mezunu	316	18,0	374	21,3
Lise Mezunu	455	26,0	494	28,2
Üniversite Mezunu	410	23,4	467	26,7
Yüksek lisans - Doktora Mezunu	89	5,1	121	6,9
Toplam	1752	100,0	1752	100,0

Bulgular**SZD düzeyi betimsel analiz sonuçları**

Öğrenciler ölçekten ortalama 32,06±5,51 puan alınmıştır (Tablo 2). Bu haliyle öğrencilerin üst sınıra yaklaşan

ortalama puanları nedeniyle SZD düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Siber Zorbalığa Duyarlılık Betimsel Analiz Bulguları

	n	Minimum	Maksimum	\bar{X}	Ss
SZD	1751	13,00	39,00	32,0680	5,51646

SZD düzeyinin cinsiyete göre sonuçları

SZD düzeyinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığının

tespiti için parametrik testlerden T-test analizi yapılmış, sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Siber Zorbalık Duyarlılık Puanlarının Cinsiyete Göre Dağılımı T-Test Analiz Bulguları

	Kızlar			Erkekler			t	p
	n	\bar{X}	SS	N	\bar{X}	SS		
TSZD	982	33,04	4,93	769	30,81	5,95	8,553	.001*

*p=.001; p<.001 ileri düzeyde anlamlı farklılaşma vardır.

T-test analiz sonuçlarına göre cinsiyete göre toplam siber zorbalık duyarlılık puanları arasında ileri düzeyde anlamlı farklılaşma bulunmuştur [$t_{(1749)}=8,553$, p=.001; p<.001]. Farklılaşmanın yönü incelendiğinde kızların siber zorbalık duyarlılık puanlarının ($\bar{X}=33,04$) erkeklerin puanlarına ($\bar{X}=30,81$) göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür.

SZD düzeyinin sınıflara göre sonuçları

SZD düzeyinin öğrencilerin eğitim gördükleri sınıf kademelerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespiti için ANOVA tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Siber Zorbalık Duyarlılık Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre ANOVA Analiz Bulguları

	n	\bar{X}	Ss	F	p
5. Sınıf	192	31,4583	6,57843		
6. Sınıf	233	32,7682	5,87421		
7. Sınıf	236	32,5000	5,15669		
8. Sınıf	216	32,8102	5,07030		
9. Sınıf	262	31,7672	5,30192	3,556	.001
10. Sınıf	261	31,8391	4,89240		
11. Sınıf	194	30,7784	5,66576		
12. Sınıf	157	32,5796	5,49023		
Toplam	1751	32,0680	5,51646		

Tablo 4'te yer alan ANOVA sonuçlarına göre sınıflar arasında ileri düzeyde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir [$F(7,1743)=3,556$, p=.001; p<.001]. Farklılaşmanın hangi sınıf düzeyleri arasında olduğunu ve bu farklılaşmanın yönünü bulabilmek için izleme (post hoc) testlerinden Tukey analizi yapılmıştır. Buna göre sırasıyla; 6. sınıflar ile 11. sınıflar arasında anlamlı farklılaşma (p=.005, p<.05) olup zorbalığa duyarlılık 6. sınıflarda yüksek; 7. sınıflar ile 11. sınıflar arasında anlamlı farklılaşma (p=.027, p<.05) olup zorbalığa duyarlılık 7. sınıflarda yüksek; 8. sınıflar ile 11. sınıflar arasında anlamlı farklılaşma (p=.005, p<.05) olup zorbalığa duyarlılık 8. sınıflarda yüksek; 12. sınıflar ile 11. sınıflar arasında anlamlı farklılaşma (p=.047, p<.05)

olup zorbalığa duyarlılık 12. sınıflarda yüksek bulunmuştur.

SZD düzeyinin ebeveyn eğitim durumuna göre sonuçları

Anne ve babaların eğitim düzeyine göre siber zorbalık duyarlılık puanlarını karşılaştırmak için ANOVA tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Eğitim durumu; okur-yazar değil, okur-yazar, ilkokul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu, üniversite mezunu, yüksek lisans-doktora mezunu olmak üzere ele alınmıştır. Buna göre annenin eğitim düzeyine göre çocukların siber zorbalığa duyarlılık puanları arasında anlamlı farklılaşma bulunmuştur [$F(6,1744)=2,98$, p<.05]. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu bulabilmek amacıyla

Tukey izleme analizi yapılmıştır. Buna göre anneleri üniversite mezunu olan çocukların, anneleri ortaokul mezunu olan çocuklara göre siber zorbalığa duyarlılığın anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p=.011$; $p<.05$).

Babanın eğitim düzeyine göre çocukların siber zorbalığa duyarlılık puanları arasında anlamlı farklılaşma bulunmuştur [$F(6,1744)=2,67$, $p<.05$]. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu bulabilmek amacıyla Tukey izleme analizi yapılmıştır. Buna göre babaları üniversite mezunu olan çocukların, babaları ilköğretim mezunu olan çocuklara göre siber zorbalığa duyarlılığın anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p=.028$; $p<.05$).

SZD düzeyinin ebeveyn medeni durumlarına göre sonuçları

Ebeveyn medeni durumuna göre çocukların SZD puanlarını karşılaştırmak için ANOVA tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Medeni durum; ebeveyn birlikte, boşanmış, anne vefat, baba vefat olmak üzere ele alınmıştır. Ebeveynlerin medeni durumuna göre çocukların siber zorbalığa duyarlılık puanları arasında anlamlı farklılaşma bulunmamıştır [$F(3,1747)=0,483$, $p>.05$].

Tablo 5. Siber Zorbalığa Duyarlılık Düzeyinin İnternet Denetimine Göre T-Test Analiz Bulguları

	Denetim var			Denetim yok			t	p
	n	\bar{X}	SS	N	\bar{X}	SS		
TSZD	844	32,75	5,12	907	31,42	5,79	5,061	.001*

* $p=.001$, $p\leq.001$ ileri düzeyde anlamlı farklılaşma vardır.

T-test analiz sonuçlarında; internete girme süresinin denetlenmesine ve denetlenmemesine göre öğrencilerin siber zorbalık düzeyleri arasında ileri düzeyde anlamlı farklılaşma bulunmuştur [$t_{(1749)}=5,061$, $p=.001$; $p\leq.001$]. Farklılaşmanın yönü incelendiğinde internete girme süresinin denetleniyor oluşu ($\bar{X}=32,75$) denetimin olmayışına ($\bar{X}=31,42$) göre anlamlı derecede daha yüksek siber zorbalığa duyarlılığa işaret etmektedir.

SZD düzeyinin internete girme amacına göre sonuçları

SZD puanlarının internet kullanım amaçlarına göre farklılaşp farklılaşmadığının tespiti için ANOVA tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. İnternete girme amacı; ders-ödev yapma, oyun oynama, film izleme, sosyal ağlara bağlanma, alışveriş yapma, müzik dinleme, e-postalara bakma ve diğer nedenler olmak üzere ele alınmıştır. ANOVA sonuçlarına göre internete giriş amacına göre siber zorbalığa duyarlılık puanlarında ileri düzeyde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir [$F(9,1741)=5,27$, $p<.001$]. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu ve bu farklılaşmanın yönünü bulabilmek için izleme (post hoc) testlerinden Tukey analizi yapılmıştır. Buna göre sırasıyla; ders-ödev maksadıyla internete girenler ile oyun oynamak için internete girenler arasında ileri düzeyde anlamlı farklılaşma ($p=.000$, $p<.001$) olup zorbalığa duyarlılık ders-ödev için internete girenlerde yüksek; film izlemek maksadıyla internete girenler ile oyun oynamak için internete girenler arasında anlamlı farklılaşma ($p=.009$, $p<.05$) olup zorbalığa duyarlılık film izlemek için girenlerde yüksek; sosyal ağlara bağlanmak için internete girenler ile oyun oynamak için internete girenler arasında

SZD düzeyinin gelir durumlarına göre sonuçları

Gelir duruma göre durumuna göre çocukların SZD puanlarını karşılaştırmak için ANOVA tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Gelir düzeyi; gelir yok, düşük gelir, orta gelir ve yüksek gelir olmak üzere ele alınmıştır. Gelir durumuna göre çocukların SZD puanları arasında anlamlı farklılaşma bulunmuştur [$F(3,1747)=4,651$, $p<.05$]. Farklılaşmanın yönünü belirlemek için Tukey izleme testi uygulanmıştır. Buna göre geliri olmayan ailelerin çocukların, düşük gelirli çocuklara göre anlamlı derecede daha düşük duyarlılık gösterdikleri ($p=.045$; $p<.05$); düşük gelirli çocukların, orta gelirli çocuklara göre ileri derecede daha düşük duyarlılık gösterdikleri ($p=.001$; $p<.001$); düşük gelirli çocukların, yüksek gelirli çocuklara göre anlamlı derecede daha düşük duyarlılık gösterdikleri ($p=.010$; $p<.05$) bulunmuştur.

SZD düzeyinin internet süresinin denetimine göre sonuçları

SZD düzeyinin çocukların internete girme süresinin denetlenip denetlenmediğine göre farklılaşmasının tespiti için T-test analizleri yapılmış, sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

ileri düzeyde anlamlı farklılaşma ($p=.000$, $p<.001$) olup zorbalığa duyarlılık sosyal ağlara bağlanmak için internete girenlerde yüksek bulunmuştur.

SZD düzeyinin internete girme süresine göre sonuçları

SZD puanlarının internet kullanım sürelerine göre farklılaşp farklılaşmadığının tespiti için ANOVA tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. İnternete girme süresi; bir saatten az, bir-üç saat arası, dört-altı saat arası ve altı saatten fazla olmak üzere ele alınmıştır. ANOVA sonuçlarına göre internete giriş süresine göre siber zorbalık puanları arasında ileri düzeyde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir [$F(3,1747)=11,91$, $p<.001$]. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu ve bu farklılaşmanın yönünü bulabilmek için izleme (post hoc) testlerinden Tukey analizi yapılmıştır. Buna göre sırasıyla; bir saatten az internete girenler ile 1-3 saat arası internete girenler arasında anlamlı farklılaşma ($p=.046$, $p<.05$) olup zorbalığa duyarlılık 1 saatten az internete girenlerde yüksek; bir saatten az internete girenler ile 6 saatten fazla internete girenler arasında ileri düzeyde anlamlı farklılaşma ($p=.000$, $p<.001$) olup zorbalığa duyarlılık bir saatten az girenlerde yüksek; 1-3 saat arası internete girenler ile 6 saatten fazla internete girenler arasında ileri düzeyde anlamlı farklılaşma ($p=.000$, $p<.001$) olup zorbalığa duyarlılık 1-3 saat arası girenlerde yüksek; 4-6 saat arası internete girenler ile 6 saatten fazla internete girenler arasında ileri düzeyde anlamlı farklılaşma ($p=.000$, $p<.001$) olup zorbalığa duyarlılık 4-6 saat arası internete girenlerde yüksek bulunmuştur.

SZD düzeyinin kişisel cep telefonu oluşuna göre sonuçları

SZD düzeyinin çocukların kişisel bir cep telefona sahip oluşlarına göre farklılaşmasının tespiti için T-test analizi yapılmış, sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Siber Zorbalık Duyarlılık Düzeyinin Kişisel Cep Telefonu Oluşuna Göre T-Test Bulguları

	Telefonu var			Telefonu yok			t	p
	n	\bar{X}	SS	N	\bar{X}	SS		
TSZD	1480	32,27	5,19	271	30,94	6,94	3,67	.000*

*p=.000; p<.001ileri düzeyde anlamlı farklılaşma vardır.

T-test analiz sonuçlarında; kişisel bir cep telefona sahip oluşa göre öğrencilerin siber zorbalığa duyarlılık düzeyleri arasında ileri düzeyde anlamlı farklılaşma bulunmuştur [$t_{(1749)}=3,67$, $p=.000$; $p<.001$]. Farklılaşmanın yönü incelendiğinde siber zorbalığa duyarlılık; kişisel bir cep telefona sahip olan ($\bar{X}=32,27$) öğrencilerde telefonu olmayanlara ($\bar{X}=30,94$) göre anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada siber zorbalığa duyarlılık olgusunun bazı değişkenler açısından incelenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla 1752 öğrenciye (ortaokul ve lise düzeyi) siber zorbalığa duyarlılık ölçeği uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarında alınan $32,06\pm 5,51$ puan ile öğrencilerin siber zorbalığa duyarlılıklarının yüksek olduğu görülmüştür. Ayas ve Horzum (2011) öğretmenler ile yaptığı araştırmasında sanal zorbalık algılarının yüksek olduğunu göstermiştir. Uysal ve arkadaşları (2014) öğretmenler ile yaptıkları çalışmada siber zorbalık duyarlılıklarının yüksek olduğunu bulmuştur. Yılmaz (2010), Dikmen ve Çağlar (2017) ile Gezgin ve Çuhadar (2012) öğretmen adayları ile yürüttükleri araştırmalarında duyarlılığın yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu haliyle çalışma literatürü desteklemektedir.

Araştırmanın sonuçları cinsiyete göre incelendiğinde; kızların erkeklere göre siber zorbalığa duyarlılıkları anlamlı düzeyde daha yüksektir. Uysal, Duman, Yazıcı ve Şahin (2014)'in öğretmen adayları ile yaptığı araştırmalarında SZD puanlarının cinsiyete göre farklılık göstermediği görülmüştür (Uysal, Duman, Yazıcı ve Şahin, 2014). Dikmen ve Çağlar (2017) öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmalarında kadınların erkeklere göre siber zorbalık duyarlılıklarının yüksek olduğunu ortaya koymuştur. İğdeli (2018), Gezgin ve Çuhadar (2012) ile Yılmaz (2010)'un çalışmalarında ise cinsiyete göre siber zorbalık duyarlılığında farklılaşma tespit edilmiş ve bu çalışmalarda kızların erkeklere göre siber zorbalığa daha duyarlı olduğu görülmüştür (Gezgin ve Çuhadar, 2012; İğdeli, 2018, s.60; Yılmaz, 2010). Ayas ve Horzum (2011) çalışmalarında öğretmenlerin cinsiyete göre siber zorbalık duyarlılık puanlarında anlamlı farklılaşma tespit etmemiştir. Siber zorbalığa duyarlılık konusunda yabancı literatürde yer alan bir ölçeğe ve yapılan çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bakımdan araştırma Dikmen ve Çağlar (2017), Gezgin ve Çuhadar (2012), Yılmaz (2010) ile İğdeli (2018)'nin çalışmalarını destekler niteliktedir.

Wang, Iannotti ve Nansel (2009) araştırmalarında erkeklerin siber zorba olma olasılığını, kızların ise siber mağdur olma olasılığı daha yüksek bulmuştur. Çalışmada cinsiyete göre farklılaşmanın nedenine ilişkin kızların özellikle kendilerine yönelik ilgilerinin ve uğraşlarının arttığı ergenlik döneminde böylesi davranışlara yönelik hassasiyetlerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Sınıflar açısından incelendiğinde, 6. sınıf öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılıkları diğer sınıflardaki öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Sınıf düzeyindeki sonuçlara detaylı bakıldığında 11. sınıf öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılıkları en düşük olan grup olduğu ortaya çıkmıştır. Ebeveynlerin eğitim düzeyleri ele alındığında; anne ve babası lisans mezunu olan çocukların siber zorbalığa duyarlılıklarının, anneleri ortaokul, babaları ilkököl mezunu olan çocuklara göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. İğdeli (2018) araştırmasında eğitilmiş annelerin daha sıklıkla çalışmak durumunda olması nedeniyle çocuklarına kendilerinin bakım gösteremediği ve bunun da çocukların çevrimiçi ortamdaki duyarlılığına katkı sağlamadığını belirtmiştir (İğdeli, 2018). Bu bulgu yüksek eğitim düzeyinde olan ebeveynin çocuklarının konuya ilişkin farkındalıklarının da yüksek olduğuna işaret edebilmektedir. Ayrıca eğitilmiş ebeveynin çocuklarının siber zorbalığa duyarlılık konusunda çocuklarına bilgi ve/veya eğitim vermiş olabilecekleri şeklinde de yorumlanabilir. Siber zorbalık duyarlılığının ebeveyn medeni durumu ile açıklanamayacağı araştırma sonuçlarında ortaya çıkmıştır. Gelir düzeyi açısından sonuçları incelendiğinde düşük gelirli çocukların siber zorbalığa duyarlılıklarının da diğer gelir düzeyindeki öğrencilerden daha düşük olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin çocuklarına uyguladıkları internet denetimlerinin varlığı açısından inceleme yapıldığında, internete giriş denetiminin olduğu durumlarda siber zorbalığa duyarlılığın daha yüksek olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin internete girme amacı ile siber zorbalık duyarlılıkları arasındaki ilişki incelendiğinde ders-ödev amacıyla, film izlemek ve sosyal ağlara bağlanmak için internete girenlerde SZD düzeyinin oyun oynamak için internete girenlere göre daha yüksek olduğunu göstermiştir. Araştırma aynı zamanda oyun oynamak için internete girenlerin siber zorbalığa duyarlılıklarının düşük olduğu ortaya koymuştur. Öğrencilerin internete girme süreleri değerlendirildiğinde günde 6 saatten fazla internete giren öğrencilerin SZD düzeyinin en düşük grup olduğu anlaşılmıştır. Bu bulgu internete girme süresi arttıkça duyarlılığın azaldığı şeklinde de yorumlanabilir. İğdeli (2018) çalışmasında günlük internete bağlanma süresi ile siber zorbalığa duyarlılık düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit etmemiştir (İğdeli, 2018). Dolayısıyla çalışma literatür bilgisini destekleyememiştir. Kişisel cep telefonu olan öğrencilerin siber zorbalığa daha duyarlı oldukları ortaya çıkmıştır. Bu bulgu çocukların siber ortamda karşılaşabilecekleri siber zorbalığa ilişkin durumların farkında oldukları şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca bu farkındalığın çocuk ve ergenlerin kişisel güvenliklerini sağlamları ve siber zorbalıktan korunmaları yönünde yararlı olduğu söylenebilir.

Son söz olarak teknolojik gelişmelerin insan yaşamındaki etkisine bakıldığında, bu araçların insan hayatına çok erken dönemlerde giriş yaptığı ve adeta yaşamın

vazgeçilmez bir parçası haline geldiği görülmektedir. Böylesi bir gerçeklik içerisinde kabul edilmelidir ki insanlara internet kullanımı ve sanal dünya konusunda çok erken yaştan itibaren bilgilendirme yapılması şarttır. Özellikle bireylerle internet dünyasına dair temel bilgilerin bulunduğu siteler, bilgi güvenliğine dair dikkat edilmesi gerekenler, şifrelerin güvenliği, yapılan yasal düzenlemeler, kullanıcıların genel sorumlulukları gibi konularda eğitim verilerek sanal dünyaya ilişkin farkındalık kazandırılması önemlidir (Şahinaslan, Kandemir ve Şahinaslan, 2009).

Öneriler

1. Siber zorbalıkla mücadele etmek için öncelikle konu hakkında çocuk ve ergenlere yaşlarına uygun ve ihtiyaç duyabilecekleri hususlarda temel bilgilerin verilmesi,
2. Toplumun siber zorbalık hakkında farkındalığının artırılması ve siber zorbalığa karşı duyarlılığını artırıcı kamu spotları hazırlanmalı,
3. Siber zorbalığı önlemek için siber zorbalığa maruz kalındığında öğrencilere çevrim içi kullanabilecekleri güvenli davranışların bilgilerinin verilmesi,

4. Siber zorbalığa maruz kalındığında yardım istemenin önemi vurgulanarak, yardım alınabilecek kurum ve kuruluşların bilgilerinin aktarılması,

Sınırlılıklar

1. Araştırma öğrencilerin kendi değerlendirmelerine (self-report) dayanmaktadır. Uygulama sırasında bazı öğrenciler yanıt vermekten kaçınma, başına gelenleri küçümseme ya da abartma eğiliminde olmuş olabilirler.
2. Çalışma İstanbul ili Kadıköy ilçesi ile sınırlıdır, çalışmanın sonuçları Kadıköy ilçesinde bulunan okullara genellenebilir.

Teşekkür

Bu araştırmanın verilerinin toplanmasındaki ve veri girişlerindeki emeklerinden ötürü Kadıköy Rehberlik ve Araştırma Merkezi çalışanları Nuray Özbosnalıoğlu ve Selvi Öztürk'e teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Arıca, O. T., Tanrıku, T., Kınay, H. (2012). Siber Mağduriyet Ölçeği'nin İlk Psikometrik Bulguları. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 11, 1-6.
- Arıca, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Cıplak, S., Yılmaz, N. ve Memmedov, C. (2008). Cyberbullying Among Turkish Adolescents. *Cyberpsychology & Behavior*, 11(3), 253-61. Doi: 10.1089/cpb.2007.0016
- Ayas, T., ve Horzum, M. B. (2011). Exploring The Teachers' Cyberbullying Perception In Terms Of Various Variables. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(2), 619-40.
- Başol, G. (2014). Parametreden İstatistiğe Yolculuğumuz. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi İstatistik II Bölüm1 notları. Erişim adresi: <https://www.slideshare.net/gbasol/stat-ii-tri>
- Beran, T., ve Li, Q. (2005). Cyber-Harassment: A Study Of A New Method For An Old Behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265-77.
- Çiftçi, H. (2018). Öğrencilerin Siber Mağduriyet Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1536-67.
- Dikmen, M. ve Çağlar, A. (2017). Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Kullanımına İlişkin Öz-Yeterlik Algısı İle Siber Zorbalık Duyarlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(31), 261-27.
- Duman, N. (2018). *Peri masalları ve çizgi animasyon filmlerindeki zihin durumlarının incelenmesi*. (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Duman, N. ve Bridge, E. N. (2019). Siber mağduriyet. *OPUS*, 10(17), 1156-78. Doi:10.26466/opus.528679
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Gezgin, D.M. ve Çuhadar, C. (2012). Bilgisayar Ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Düzeyinin İncelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 93-104.
- Hinduja, S. ve Justin, W. P. (2008). Cyberbullying: An Exploratory Analysis Of Factors Related To Offending And Victimization. *Deviant Behavior*, 29(2), 129-56.
- İğdeli, F. (2018). *Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık, siber mağduriyet ve siber zorbalık duyarlılıklarının çeşitli değişkenler bağlamında incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler*. Ankara: Nobel.
- Kul, S. (2014). İstatistik Sonuçlarının Yorumu: P Değeri ve Güven Aralığı Nedir? Türk Toraks Derneği, 11-3. Doi:10.5152/pb.2014.003
- Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J. ve Solomon, S. (2010). Cyber Bullying Behaviors Among Middle And High School Students. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80(3), 362-74. Doi: 10.1111/j.1939-0025.2010.01040.x
- Mishna, F., Saini, M. ve Solomon, S. (2009). Ongoing And Online: Children And Youth's Perceptions Of Cyber Bullying. *Children and Youth Services Review*, 31, 1222-8.
- Mitchell, K.J., Finkelhor, D. ve Wolak, J. (2003). Victimization Of Youth On The Internet. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 8(1/2), 1-39.
- Mitchell, K.J., Ybarra, M. ve Finkelhor, D. (2007). The Relative Importance Of Online Victimization In Understanding Depression, Delinquency And Substance Use. *Child Maltreatment*, 12(4), 314-24.
- O'Connell, R., Price, J. ve Barrow, C. (2004). Emerging Trends Amongst Primary School Children's Use Of The Internet. *Cyberspace Research Unit*.
- Özdemir, M. ve Akar, F. (2011). Lise öğrencilerinin siber zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4, 605-26.
- Set, T. (2015). Güven Aralığı, Hipotez Testleri P Değeri. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı notları*. Erişim adresi: www.ktu.edu.tr/dosyalar/17_02_15_bac22

Slonje, R. ve Smith, P. K. (2008) Cyberbullying: Another Main Type Of Bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-54.

Şahin, M., Sarı, S. V., Özer, Ö. ve Er, S. H. (2010). Lise Öğrencilerinin Siber Zorba Davranışlarda Bulunma Ve Maruz Kalma Durumlarına İlişkin Görüşleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 257-70.

Şahinaslan, E., Kandemir, R. ve Şahinaslan, Ö. (2009). Bilgi Güvenliği Farkındalık Eğitimi Örneği. Akademik Bilişim (09 - XI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, (s. 189-194). Şanlıurfa.

Tanrıku, T., Kınay, H. ve Arıca, T. (2013). Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 38-47.

Uysal, İ., Duman, G., Yazıcı, E. ve Şahin, M. (2014). Öğretmen Adaylarının Siber Zorbalık Duyarlılıkları ve Siber Zorbalık Duyarlılık Ölçeğinin Bazı Psikometrik Özellikleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 15(1), 191-210.

Vandebosch, H. ve Cleemput, K (2008). Defining cyberbullying: A Qualitative research into the perceptions of youngsters. *Cyberpsychology & Behavior*, 11(4), 499-503. Doi: 10.1089/cpb.2007.0042

Wang, J., Iannotti, R. J. ve Nansel, T. R. (2009). School bullying among adolescents in the united states: physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent Health*, 45, 368-75. Doi: 10.1016/j.jadohealth.2009.03.021

What is cyberbullying (2019, 08 Ocak). Erişim adresi: <https://www.stopbullying.gov/cyberbullying/what-is-it/index.html>

Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Illinois: Research Press.

Yaman, E. ve Peker, A. (2012). Ergenlerin Siber Zorbalık Ve Siber Mağduriyete İlişkin Algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 819-33.

Yılmaz, H. (2010). An Examination Of Preservice Teachers' Perceptions About Cyberbullying. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 6(4), 263-70.